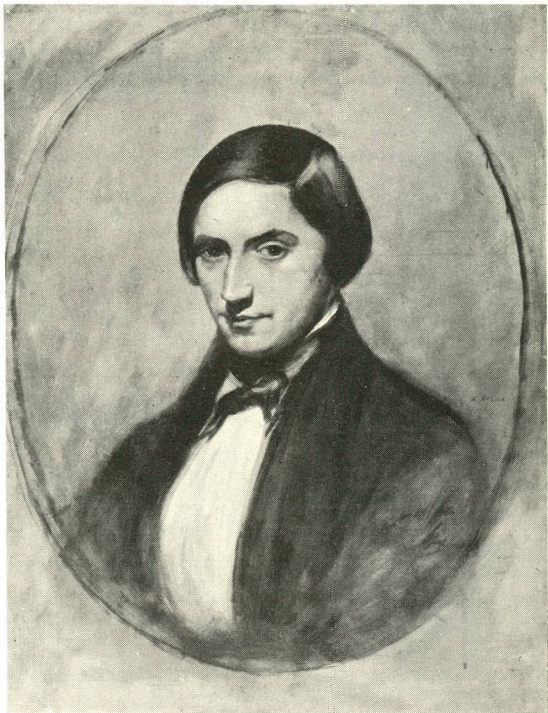

CONSCIENCE, Hendrik, letterkundige, arrondissementscommissaris en conservator (Antwerpen 3 december 1812 - Elsene 10 september 1883).

H. Conscience door X. de Cock.

Conscience was de zoon van een naar Antwerpen uitgeweken Fransman uit Besançon, die onder Napoleon had gediend. Hij bezocht de school van meester A. van Rotterdam op de Grote Markt te Antwerpen, doch was voornamelijk een auto-

1.)
 Steeds vastig was de trouw der varen, als de muren,
 Die hoe begrind geschiedt, en wild met groen ongruid,
 Vier eeuwen went' lang nog tot op die dag, verduren,
 Schoon regen plaat en stormwind loeit.
 Petronella Wloens.

De ronde morgenzon blink twyflachtig in het oosten, en
 was nog met een kled van ~~wat~~ nachtsurkten omgeven,
 terwyl haer zeventblorig beeld zich glinsterend in elken
 dauwdruppel herhaalde; de flacune dampen oer aarde hingen
 als een onvatbaar weefsel oer de toppen der boomen, en de
 kelken oer ontwelkende bloemen openden zich met lippen
 om de jongste straal van het daglicht te ontvangen. De
 P. machtgeest had zyne ziele lidenen reeds meermalen
 gedurende de doemering herhaald, maar nu verdoofde het
 uerwarte gestchalen van mindere zangers zyne welluidende
 toonen.

Een loopridderew sende stilzuygend door de ^{reken} ~~reken~~ van
 Rouffelaes. Het gerammel hunner uitrusting en de zware
 stappen hunner draver, verschromden de vreedzame beuvenen
 der luffen wouden, want van tyd tot tyd wierp een
 heert zich uit het kronkelbosch, en ruckte sneller
 van de wind voo dit schyrend geveet.

De kleeding en de wapent dezer riddersen waren zoo
 kostelyk, dat men, by den eersten onslag, Draven en nog
 hogere sieren er onder gissen kon. Een zjoen holder (2)

didact die, behalve Frans, zijn moedertaal, Nederlands, Engels en Duits leerde, en een veelzijdige kennis verwierf op het gebied van geschiedenis, natuur- en plantkunde. Op 4 augustus 1842 huwde hij Maria Peinen, dochter van een Antwerpse spoorwegbeambte. Hij was hulponderwijzer, vrijwilliger in het Belgisch leger tijdens de omwenteling van 1830, griffier van de Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen (1841-'53), arrondissementscommissaris te Kortrijk (1857-'69) en ten slotte conservator van het Wiertzmuseum te Brus-

sel van 1869 tot zijn overlijden.

In 1834 werd hij, onder invloed van zijn jeugdvriend J.A. de Laet, een bewonderaar van de romantische literatuur in het Frans. Contacten met de Antwerpse artiestenbohème van schilders en schrijvers, inzonderheid met Th. van Rijswijck, brachten hem ertoe in het Nederlands te schrijven. Naar Conscience zelf getuigde, hadden De Laet en hij uiteindelijk begrepen dat „het alleen in het Vlaams was, dat zij mochten hopen lezers en inschrijvers of kopers voor hun werken te vinden”.

Dit zakelijk inzicht deed geen afbreuk aan zijn oprecht streven voor de Vlamingen het voorbeeld te worden van trouw aan eigen taal en aard, van de sterke wil in die taal te worden erkend. Zijn eerste belangrijke daad was de publikatie van *De Leeuw van Vlaenderen* (1838), een verheerlijking van verleden Vlaamse grootheid, een bezielende wekroep met de bekende slotzin: „Gij Vlamingen, die dit boek gelezen hebt, gedenkt wat Vlaenderen eertijds was, wat het nu is en nog meer wat het worden zal, indien gij de roemrijke daden uwer voorvaderen vergeet!“. Deze uitlating, evenals de inleidingen bij zijn eerste boeken, tonen duidelijk zijn bedoeling tot de nationale herleving bij te dragen, en dit in het kader van het unionisme, zoals dat werd verdedigd door zijn latere vriend en beschermer, minister P. de Decker. Met het jonge Belgische vaderland voor ogen – er werd daarbij verwezen naar de martelaren van de „Septemberdagen“ – stelden *Conscience* en *De Laet* hun *Aenspraek tot het Vlaemsche volk samen* (1839), die tegen de aanvaarding van de 24 Artikelen was gericht. In 1844 nam *Conscience* actief deel aan de bundeling van de Vlaamse krachten, in de eerste plaats te Antwerpen zelf, van waaruit hij met zijn vrienden, de „Hermans“, via het geheime genootschap *De Toekomst* de Vlaamse actie zou leiden. *Conscience* wilde immers ook afdelingen te Gent, waarover hij o.m. met F.A. Snellaert contact had, te Brussel en te Brugge. Toen op 1 januari 1844 te Brussel, onder de titel *Vlaemsch België*, het eerste Vlaamse dagblad verscheen, o.m. als uitvloeisel van de activiteit der Hermans, en met het doel „de Vlaamse koophandel, de nijverheid, de taal- en letterkunde en de volksgeest tegen vijandige aanslagen te beveiligen...“, maakte *Conscience* geen deel uit van de redactie, doch verleende zijn medewerking als feuilletonist. De lezerskring was zeer beperkt. Het blad hield zich buiten de opkomende partijtwisten en strandde na enkele maanden op financiële moeilijkheden.

Conscience wees de richting aan voor de literatuur als uitdrukking van de V.B. op het congres van het Vlaams taalverbond, gesloten te Brussel op 11 februari 1844 tussen al de steden van Antwerpen, Brabant, Vlaenderen en Limburg, waar hij, zoals bij vele andere gelegenheden, welsprekend optrad: „In één woord, al wat eerbiedwaardig is, zij door ons verdedigd, al wat deugdzzaam en loofbaar is, diene als grondsteen ter opbouw van de Vlaamse tempel“. Zijn liefde tot de eigen taal uitte zich ook in zijn ijveren voor de regeling van de spelling: o.m. op 11 oktober 1841 te Antwerpen op een Provinciale vergadering van taalkundigen en taalminnaars, op initiatief van de gouverneur der provincie, H. de Brouckère, bijeengeroepen, en op 23 oktober 1841 op het Taalcongres te Gent. Hij publiceerde in 1844 *De sleutel der gezuiverde spelling*. In 1864 was hij lid van de Belgische commissie tot vastlegging van de eenvormige schrijfwijze *De Vries en Te Winkel*. Hij stond ook afwijzend tegenover het particularisme van G. Gezelle en E. van Oye. Blijkens een brief van 10 oktober 1846 van zijn hand diende *Conscience* een klacht in bij koning Leopold I en bij de minister van binnenlandse zaken, B.T. de Theux, tegen de overtreding door het Antwerpse stadsbestuur bij het organiseren van de volkstelling van 15 oktober 1846. De brief was ook ondertekend door o.m.

Th. van Rijswijck, L. Vleeschouwer, P. Wijnen en P. van Delen. Het stadsbestuur had nl. uitsluitend Franstalige vragenlijsten beschikbaar gesteld. Alleen „in de armste woningen” waren enkele exemplaren in het Vlaams verspreid. Conscience en zijn mede-ondertekenaars klaagden niet alleen deze inbreuk op de vrijheid van taalkeuze aan, die in de ministeriële voorschriften over de volkstelling was gewaarborgd. Ze meenden dat Antwerpen als een Franssprekende stad uit de telling te voorschijn zou komen, hetgeen een onnatuurlijke verwringing van het openbaar volkskarakter in België en een hatelijke tegenwerking van de ontwikkeling der moedertaal zou betekenen. Ze deden een beroep op het rechtvaardigheidsgevoel van koning en minister.

Van 11 april tot 9 mei 1847 verschenen in het weekblad *De Roskam* vijf artikelen van Conscience: Over het gebrek aan nationale gevoelens in België, waarin een Vlaamse en Belgische visie samenvloede, zo tekenend voor hem, dat hij in de *Geschiedenis mijner jeugd* (1855) zou schrijven dat de zin van zijn leven steeds was geweest: „een onophoudende kamp ten voordele der moedertaal en der Belgische nationaliteit”. In augustus 1847 sprak hij in een brief aan *Le Précurseur* — aan F.A. Snellaert schreef hij toen in dezelfde zin — over de vorming van een Belgische nationale partij met een duidelijk Vlaams programma. Zijn roem als Vlaams auteur in binnen- en buitenland, zijn politieke bedrijvigheid hadden hem intussen naijver en vijanden bezorgd. In 1847 werd hij scherp aangevallen door P.F. van Kerckhoven. Hierdoor ontstond een breuk in de Vlaamsvoelende gemeenschap te Antwerpen. Het liberaal georiënteerde blad *De Schrobber*, met K. Nys en P.F. van Kerckhoven, en de groep van *De Roskam*, waartoe Conscience behoorde, en die samenwerking zocht met de katholieken, raakten in vinnige polemieken verwickeld. Conscience was medeoprichter van de spoedig bloeiende *Maetschappy ter Bevordering der Nederduitsche Tael- en Letterkunde: Voor Tael en Kunst*, tegenhanger van *De Olijftak* waar hij, mede door Van Kerckhoven, uit verwijderd was. Conscience slaagde echter niet in zijn poging een zelfstandige Vlaamse politieke partij op te richten die vooral een beroep deed op de kleine man tegen de verfranste burgerij die Antwerpen bestuurde. Na een voor hem smadelijke campagne bij de Antwerpse gemeenteraadsverkiezingen van 30 oktober 1851 werd hij tegenover de liberaal P.J. van Honsem niet gekozen in de vijfde wijk. Een gevolg hiervan was dat een aantal vrijzinnigen toetrad tot *Voor Tael en Kunst*, waarvan Conscience een der dynamische promotors bleef.

Belangrijk was de werkzaamheid van Conscience als lid van de Vlaamse Commissie, ook Grievencommissie genoemd, die bij Koninklijk Besluit van 27 juni 1856 op voordracht van P. de Decker, minister van binnenlandse zaken, was opgericht. Toen de minister bij de uiteenzetting van het doel van de Commissie, nl.: „de bekwaamste maatregelen op te zoeken en aan het staatsbestuur aan te duiden, om de ontwikkeling der Vlaamse letterkunde te verzekeren en om het gebruik van de Vlaamse taal te regelen, in haar betrekking met de verschillende gedeelten van het openbaar bestuur”, op gematigdheid aandrong, wees Conscience erop,

INTEEKENING.

DE LEEUW

VAN

VLAENDREN

OF DE

SLAG DER GULDEN SPOREN

(1302)

dat dit niet betekende dat de Commissie niet de lijst van de bestaande grieven mocht opmaken. In zijn flink gedocumenteerd verslag over de achterstelling van de Fransonkundige Vlamingen in het leger vroeg Conscience nog geen Vlaamse en Waalse regimenten. Samen met Snellaert werd hij later door L. Jottrand ervan overtuigd, naar Zwitsers voorbeeld, toch dergelijke regimenten te vragen. Dat illustreert weer de kern van Conscien-

ces opvatting: de trouw aan zijn taal en het recht zich in die taal erkend te zien. Dat was voor hem, evenals voor David, Jottrand, Snellaert e.a., het middel om België sterk en zelfstandig te maken. Hij verdedigde die zienswijze trouwens in wisselende bewoordingen en omstandigheden met een kordaatheid, die men nauwelijks van zulk een zachtzinnig verteller zou verwachten.

Hoewel Conscience, samen met De Laet, zo intens

Vlaams-Belgisch dacht, sloot dit bij hem geen sympathie uit voor het Noorden. Hij had daar goede vrienden en stond met hen (b.v. J.A. Alberdingk Thijm, M. de Vries) in briefwisseling. In 1867 hield hij, met veel bijval, een reeks voordrachten in verschillende Noordnederlandse steden. Hij zag Nederlanders en Vlamingen zelfs als broeders, die elkaar konden helpen. De Duitsers beschouwde hij als vrienden. Dit laatste zei hij als voorzitter van het Nederlandsch Congres te Leuven in 1869, toen vermoedelijke Duitse annexatieplannen ter sprake kwamen.

Na de publikatie in 1871 van *Consciences De Kerels van Vlaenderen* werd deze roman ook gretig door talrijke jongeren gelezen. Die generatie was blijkbaar gefascineerd door de verheerlijking van een legendarisch verleden, van het land der Kerels met de romantische strijdkreet: „Vliegt de Blauwvoet, storm op zee”. De naam „Blauwvoeterij” ging ongetwijfeld terug op dat boek. Zijn uitbeelding van de Kerels, met o.a. de klemmende woorden: „En strijden wij niet, evenals zij, met zwakke krachten misschien, maar toch met oud-Germaanse volharding, voor het behoud van onze eigen aard, van onze volkskracht en van onze moedertaal?”, werd door A. Rodenbach en door de beweging die hij in het leven riep, de „Blauwvoeterij”, overgenomen.

Geestelijk en lichamelijk was Conscience in 1872 niet in staat het politieke leiderschap in het parlement op zich te nemen, dat de Brusselse Vlamingen van De Veldbloem hem wilden opdragen. Eigenlijk heeft hij zich steeds in de eerste plaats als letterkundige beschouwd. Hij rechtvaardigde zijn weigering dan ook vanuit dat gezichtspunt.

Conscience heeft steeds met klem de eenheid onder de Vlamingen verdedigd. Hij stelde het ook op prijs dat de Walen zouden meewerken aan de algemene hulde die hem in 1881 werd gebracht. Hij werd als een nationaal symbool beschouwd dat boven de partijpolitiek stond. Zijn verhouding tot de V.B. was die van de literator met de diepe ontvankelijkheid voor het romantische sentiment van de tijd, de romantische taalstrijd, de groei-krampen van de jonge Belgische staat, die hem ten slotte, na pijnlijke spanningen tussen zijn artistieke droom en zijn verlangen naar de politieke daad, naar het eenzame eiland van de literaire schepping teruggedreven. Dit stelt ook zijn uitzonderlijke verdienste in het licht. Door het scheppen van figuren, symbolen en leuzen, van de Leeuw van Vlaenderen, Breydel en De Coninck, Artevelde, de Blauwvoet, de Kerels..., door zijn verhaalkunst, waarvoor hij uit ongeveer elke periode van onze nationale geschiedenis heeft geput, een indrukwekkende galerij van eenvoudige Vlaamse mensen heeft ontworpen, toen de Nederlandstalige cultuur in België op een laagtepunt was gedaald, heeft hij een werkelijk lezend publiek in het leven geroepen: hij leerde zijn volk lezen. Zo heeft hij sociaal en geestelijk de groei van zijn volk naar een volwaardiger bewustzijn aanzienlijk bevorderd.

WERKEN: *In 't wonderjaer* (1837); - *Phantasy* (1837); - *De leeuw van Vlaenderen* (1838); - *Aenspraek tot het Vlaemsche volk* (1939); - *Het wonderjaer (1566)* (1843, gewijzigde herdruk van *In 't wonderjaer*); - *Siska van Roosemael* (1844); - *De sleutel der gezuiverde spelling* (1844); - *Geschiedenis van België* (1845); - *Lambracht Hensmans* (1847); - *Jacob van Artevelde* (1847); - *Baes Gansendonck* (1850); - *De loteling* (1850); - *De arme edelman* (1851); - *De boerenkrijg (1798)* (1853); - *Hlodwig en Clothildis* (1854); - *Het geluk van rijk te zijn* (1855); - *De plaeg der*

dorpen (1855); - *De geldduivel* (1856); - *De zending der vrouw* (1856); - *Batavia* (1858); - *Bella Stock* (1861); - *De burgers van Darlingen* (1861); - *Het goudland* (1862); - *De koopman van Antwerpen* (1863); - *Bavo en Lieveken* (1865); - *Romantische Werken* (1867-'79); - *De kerels van Vlaanderen* (1871); - *Levensbeschrijving van F.A. Snellaert* (1873); - *Everard T'Serclaes* (1874); - *Levensbeschrijving van Willem de Mol* (1874); - *Verzamelde Werken* (1879-'81); - *Geld en adel* (1881); - *Histoire et tendances de la littérature flamande* (1881); - *Geschiedenis mijner jeugd* (1888); - *Jubileumuitgave der volledige Werken* (1912).

LITERATUUR: G. Eekhoud, *Henri Conscience* (1881); - P. de Mont, *Hendrik Conscience, zijn leven en zijne werken* (1883; 1912, tweede uitgave); - *Hendrik Conscience, in Studiën en Kritieken* (1913); - A. Jacob, *Briefwisseling van, met en over Hendrik Conscience uit de Jaren 1837 tot 1851*, 2 dln. (1913-'41); - E. de Bock, *Hendrik Conscience en de opkomst van de Vlaamse Romantiek* (1920; 1943, tweede uitgave); - G. Schmook, *De Genesis van Conscience's Leeuw van Vlaanderen, in Verslagen en Mededelingen van de Kon. Vl. Academie voor Taal- en Letterkunde* (1952, p. 949-1054; 1953, p. 245-321); - A. van Hageland, *H. Conscience en het volksleven* (1953); - G. Degroote en J. de Schuyter, *Hendrik Conscience en zijn uitgevers* (1953); - G. Degroote, *Wat een schrijver lijden kan* (1957); - E. Willekens, *Hendrik Conscience* (1961); - H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte*, II - III (1963-'64); - L. Picard, *Evolutie van de Vlaamse Beweging van 1795 tot 1950*, II (1963); - G. Degroote, *Brieven aan H. Conscience, in Handelingen van de Kon. Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* (1966, p. 99-126; 1967, p. 109-233; 1971, p. 5-91); - E. de Bock, *Ondergang en herstel; of, Het begin van de Vlaamse beweging* (1970).

GILBERT DEGROOTE